

Sünnî Âlimlerin Nazarında Sarfe

Öz: İ'câzu'l-Kur'an, Kur'an ilimleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu ilim dalı Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olan Kur'an'ın i'câz vecihlerini konu edinmektedir. Daha açık bir ifadeyle Kur'an'ın kendi benzerini getirmek hususunda meydan okuduğu dönemin ediplerini hangi yönleriyle aciz bıraktığını incelemektedir. Söz konusu yönler arasında üzerinde en çok görüş serdedilenlerden biri de sarfe iddiasıdır. İlk olarak Mu'tezile arasında ortaya çıkan ve tartışılan sarfe, Ehl-i Sünnet âlimleri arasında da ihtilaflara sebep olmuştur. Bazı âlimler sarfeyi Kur'an'ın i'câzının bir veçhesi olarak değerlendirirken bazı âlimler ise söz konusu değerlendirmeye karşı çıkmışlardır. Bu çalışma Ehl-i Sünnet âlimlerinin sarfeye bakışlarını ortaya koymak amacı taşımaktadır. Bir yandan sarfeye olumlu yaklaşanların fikirlerini ve bunların saiklerini belirlemek diğer yandan da mezkûr iddiaya karşı çıkanların gerekçelerini beyan etmek çalışmanın esas gayesini teşkil etmektedir. Bu bağlamda konu hakkında görüş beyan eden Sünnî ilim adamlarının sarfeye dair düşüncelerine yer verilmiş ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İ'câz, Kur'an, Sarfe, Ehl-i Sünnet, Mu'tezile.

Mehmet Zeki
SÜSLÜ

The Issue of Sarfa in The Eyes of Sunni Scholars

Abstract: I'jaz al-Qur'an has an important place in Qur'anic sciences. This branch of science deals with the aspects of Qur'anic i'jaz which is the greatest miracle of the Prophet Muhammad (Pbuh). To put it more clearly, the sciences examines the Qur'anic challenge to literary man of that period about inimitability of Qur'an and from which aspects the Qur'an makes them incapacitated. Among the aforementioned aspects one of the most commented issues is the claim of sarfah (the divine detention). Sarfah, firstly emerged and discussed among Mu'tazilah scholars, is a controversial issue also among Ahl al-Sunnah scholars. While some scholars evaluated sarfah as a part of the aspects of Qur'anic i'jaz, some scholars objected to this evaluation. This article focuses on revealing the views of the Ahl-al Sunnah scholars. It is the main purpose of the study, on the one hand, to determine the opinions and explain the reasons of the scholars who approach sarfah issue positively and on the other hand, to explain the reasons of those who oppose the aforementioned claim. In this context, the thoughts of Sunni scholars who expressed their views on sarfah are included and evaluated.

Keywords: I'jaz, Qur'an, Sarfah Ahl-al Sunnah, Mu'tazilah

* Dr. Öğr. Üyesi. Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. E-Posta: zekisuslu@sdu.edu.tr ORCID ID: <https://www.orcid.org/0000-0001-7703-1321>

Giriş

Allah Teâlâ insanlar arasında tevhid akidesini yerleştirmeleri, müstakim olan yolu onlara beyan etmeleri, insanları mükellef tuttuğu hükümleri onlara talim etmeleri ve söz konusu ahkâmı insanlar arasında icra etmeleri hikmetine mebni insanlık tarihi boyunca birçok peygamber göndermiştir. Peygamberlerin gönderildiği toplumlara peygamberlerine iman etmeleri, onları tasdik etmeleri, kayıtsız şartsız onlara tâbi ve teslim olmaları emredilmiştir. Tabii olarak bu emirlerin yerine getirilmesi, gönderilen peygamberin risaletinin hiçbir tereddüt ve şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ispat edilmesi ile mümkündür. Bu sebeple nübüvvetlerini ispat için onların ellerinde başkasının benzerini yapmasının mümkün olmadığı harikulade olaylar yaratmıştır ki; benzerini getirmekten âciz bırakması hasebiyle bu olaylara mucize denmiştir. Peygamberlerin mucizeleri ise gönderildiği kavmin arasında yaygın olan ve bilinen hususlarda olmuştur. Söz gelimi Hz. Mûsâ'nın kavminde sihir yaygın olduğu için asası ejderhaya dönüştürülmüş, Hz. İsrâ'nın peygamber olarak gönderildiği toplum tıp ilminde tebarüz ettiği için onun mucizesi ise ölüyü diriltmek olmuştur.¹ Bu hikmete binaen edebiyatta ileri düzeyde olan bir topluluğa gönderilen Peygamber Efendimizin gösterdiği birçok mucize arasındaki en büyük mucizesi Kur'ân-ı Hakîm'dir. Nitekim Kur'ân'ın beşer sözü olduğunu iddia eden müşriklere "tehadî âyetleri"² denilen âyetlerle onun benzerini getirmeleri hususunda meydan okunmuş ve onlar davalarını ispat etmek için Kur'ân'ın benzeri bir kelimeden âciz kalmışlardır.

Peygamberimizin nübüvvetini ispat eden en büyük mucizesi Kur'ân olduğu için gerek tefsir eserlerinde tehadî âyetlerinin tefsirinde ve gerekse de kelam ilmine dair kaleme alınan eserlerin ilgili bölümlerinde Kur'ân'ın mucize oluşuna farklı yönlerden yaklaşmıştır. Ayrıca bu hususta müstakil eserler ve risaleler yazılmıştır. Söz konusu eserlerde fesahati, belagati, nazmı, ihtiva ettiği gaybî haberler gibi birçok yönden Kur'ân'ın mucize olması ispat edilmiştir. Böylelikle bu ilim "İcâzu'l-Kur'ân" adı ile Kur'ân ilimleri arasında kendine yer bulmuştur. Kur'ân'ın icâz yönleri arasında en çok tartışılan konulardan biri sarfedir. Sarfe en genel anlamda insanların Kur'ân'ın benzerini getirmekten ilâhi bir engel ile engellenmelerini ifade etmektedir. Çalışmamızın esas amacı olan Sünnî âlimlerin sarfeye yaklaşımlarına geçmeden önce mevzu bahis olan iddianın ilk defa Mu'tezile arasında ortaya çıkması sebebiyle Mu'tezilî ilim adamlarının konuya dair görüşlerine kısaca yer vermek uygun olacaktır.

- 1 Şerefüddin Hüseyin b. Abdillâh Tibî, *Futûhu'l-Gayb fi'l-Keşf an Kınâ'r-Rayb*, (Dubai: Câizetü Dübeyyi'd-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2013), XIII, 289; Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdillâh Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, tah. Abdurrahmân Umeyre, (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1998), V, 14-15.
- 2 Bkz. Bakara 2/23; Yûnus 10/38; Hûd 11/13; İsrâ 17/88; Tur 49/34.

1. Mu'tezileye Göre Sarfe

Tarihi süreçte sarfeyi ilk ortaya atan kişinin Nazzâm (ö. 231/845) olduğu beyan edilmektedir. Ona göre cahiliyye Araplarının Kur'ân'ın benzerini getirebilmeleri mümkündür. Ancak Allah, onların bu husustaki temayüllerine engel olmuş ve düşüncelerini peygamberimizin davetini önlemek için Kur'ân'ın benzerini getirmek yerine kılıçla savaşmaya çevirmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'ın kendine ait özellikleriyle muhataplarını aciz bırakması söz konusu değildir; onun i'câzi gaybî haberleri ihtiva etmesiyle alakalıdır.³

Nazzâm'ı sarfeden bahsetmeye sevk eden sebebin ne olduğunu elimize eserleri ulaşmaması sebebiyle kesin olarak tespit etmek mümkün görülmemektedir. Ancak bazı araştırmacılar bunun sebebinin Nazzâm'ın Brahmanlar ve felsefeciler ile olan ilişkilerine bağlamaktadırlar. Buna göre Brahmanların kutsal kitapları "vedalar" hakkındaki düşünceleri ile sarfe aynı minvaldedir.⁴ Nitekim söz konusu düşüncüyü savunan araştırmacılara göre Bağdâdî'nin, (ö. 429/1037-38) Nazzâm hakkında şu ifadeleri bunu destekler mahiyettedir: "O, Brahmanların peygamberliği iptal eden sözlerini beğenmiş ama kılıç korkusundan bunu izhara cesaret edememiştir. Bunun yerine Kur'ân'ın nazmındaki mucizesini inkâr etmiş, ayın yarılması, Peygamberimiz'in elinde taşların tesbih etmesi, parmaklarının arasından suyun fışkırmaması gibi mucizeleri de inkâr etmiştir. Peygamberimizin mucizelerini inkâr ederek onun nübüvvetini inkâra varmaya çalışmıştır."⁵

Bununla birlikte sadece Brahmanlarla söz konusu etkileşiminin Nazzâm'ın sarfeye hükmetmesine yeterli sebep olacağını düşünmemekteyiz. Mu'tezile'nin o dönemde üzerinde ısrarla durduğu Kur'ân'ın mahlûk olması görüşünün Nazzâm'ın böyle bir söylemde bulunmasında temel saik olması daha makul görünmektedir. Zira Kur'ân mahlûk ise mahlûkun benzerini getirmesine ilahi müdahale dışında hiçbir engelin olmaması gerekmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekmektedir ki; bu düşünce Mu'tezile'nin konuyla ilgili genel düşüncesine de uygun değildir. Şöyle ki; Mu'tezile'nin Sünnî ilim adamlarının Kur'ân'ın Allah'ın nefsi kelâmı olduğuna dair sözlerine ilişkin yaptıkları itirazlarından biri de Kur'ân'ın i'câzi ile alakalıdır. Çünkü nefsi kelim ile mahlûka benzerini getirme hususunda meydan okunmak ve mahlûku aciz bırakmak söz konusu olamaz. Nitekim bu itirazın ce-

3 Ebû'l-Hasen Ali b. İsmâil Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfü'l-Musallin*, tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1990), 1,296.

4 Mustafa Müslim, *Mebâhis fi İ'câzi'l-Kur'ân*, (Riyad: Dâru'l-Müslim, 1996), 59.

5 Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Firak ve Beyânü'l-Firakati'n-Nâciye Minhüm*, (Kahire: Mektebetü İbn Sinâ, ty.), 119-120; Mustafa Müslim, *Mebâhis*, 60-61.

vabında da Sünnî ilim adamları tehadî ve i'câzın söz konusu olduğu noktanın nefsi kelam değil; lafzî kelam olduğunu söylemektedirler.⁶ Dolayısıyla Mu'tezile'nin yaygın görüşüne göre mahlûk olduğunu söyledikleri Kur'ân ile benzerinin getirilmesi hususunda meydan okunmuş ve beşer bu meydan okuma karşısında aciz kalmıştır. Şayet Nazzâm'ın sarfe söyleminin altında yatan sebep Kur'ân'ın mahlûk olması inancı ise bu konuda o, Mu'tezilenin genel tavrına aykırı bir görüşe sahip demektir.

Sarfe nazariyesinde Nazzâm'a yakın görüş serdedenlerden biri de Şii âlim Şerîf el-Murtazâ (ö. 436/1044)'dır. Şu farkla ki Nazzâm, sarfenin muhatapların arzularının engellenmesi şeklinde olduğunu söylerken Şerif Murtaza sarfenin Kur'ân'a muaraza için gerekli olan ilimlerin Arap belâğlerinin elinden alınması ile gerçekleştirildiğini söylemektedir.⁷

Mu'tezilî ilim adamlarından Câhız (ö. 255/869) ise sarfeye hocası Nazzâm'dan farklı yaklaşmaktadır. Ona göre Kur'ân'ın i'câzı tamamen nazmı, fesahat ve belagatiyle ilgilidir. Bununla birlikte Allah insanların Kur'ân'ın benzerini getirme hususundaki meyillerini de engellemiştir. Söz konusu engellemeyi Allah'ın âlemdeki tedbirinin bir misali olarak gören Câhız, bu ilahi engelleme sayesinde kimsenin Kur'ân'a muarazaya kalkışmadığını belirtmektedir. Zira bu husustaki arzuları engellenmemiş olsaydı onlar aslında Kur'ân'a denk olmayan kelimeleri bile getirebilirler ve bunun için bazı Arapların hakem olmasını dahi isteyebilirlerdi. Böylece olay büyür ve dedikoduların önüne geçilemezdi. Nitekim Müseyleme taraftarları da onun telif ettiği ve Kur'ân'a denk olmadığı hemen anlaşılan kelama bağlı kalmışlardı.⁸ Özetle Câhız'a göre sarfe, ilahi engelleme olmasaydı Kur'ân'ın benzerinin getirilebileceği anlamında değildir. Aksine söz konusu engellenmenin hikmeti, Allah'ın âlemdeki tedbiri gereği dönemin müşrik Araplarının böyle abes bir işle uğraşarak Müslümanları meşgul etmelerinin ve insanların kalbine şüphe tohumları ekmelerinin önüne geçilmesidir.

Sarfe hakkında görüş belirten bir diğer Mu'tezile âlim de Rummânî (ö. 384/994)'dir. O i'câzu'l-Kur'ân'a dair kaleme aldığı risalesinde belagat cihetinden Kur'ân'ın benzerinin getirilemeyeceğini ve Kur'ân'ın bu noktadaki üstünlüğünü

6 Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-İtikâd*, (Kahire: Dâru'l-Beşâir, 2008), 367-369; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1981), XVII, 101.

7 Şihâbüddîn Ebu's-Senâ Mahmûd b. Abdillâh el-Bağdâdî Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2010), I, 157.

8 Ebû Osmân Amr b. Bahr Câhız, *Kitâbu'l-Hayevân*, tah. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, (Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1966), IV, 89.

uzun uzadıya beyan ettikten sonra sarfe hakkındaki görüşlerini kısaca açıklar. Ona göre sarfe, dönemin ediplerinin Kur'ân'a muaraza etmek ve bir benzerini getirmeye dair arzularının engellenmesinden ibarettir. Bu açıdan dahi Kur'ân muhataplarını aciz bırakmaktadır. Çünkü insanların benzerini getirmeye yönelik arzularının engellenmesi de nübüvvete delalet eden harikulade olaylardan biridir. Rummânî'ye göre fesahat ve belagati açısından insanların Kur'ân'ın benzerini getirememesi i'câzın bir veçhi olduğu gibi bu husustaki arzularının engellenmesi de i'câzın bir diğer veçhidir.⁹ Görüldüğü üzere Rummânî de sarfe konusunda Câhız'a yakın bir görüş ortaya koymaktadır. Her iki ilim adamı da Kur'ân'ın fesahat ve belagat açısından üstünlüğü ispat etmekte ve bu açıdan Nazzâm'ın iddia ettiği sarfeden farklı bir sarfeyi benimsemektedirler. Ancak Câhız, sarfe görüşünü abes bir işle Müslümanların meşgul edilmesinin engellemesi gibi bir hikmete dayandırırken Rummânî, sarfenin de Kur'ân'ın i'câz yönlerinden biri olabileceği açısından konuya yaklaşmaktadır.

2. Ehl-i Sünnet'e Göre Sarfe

Kaynaklarda sarfeyi savunanlar arasında Mu'tezile'den Nazzâm ve Şîa'dan Şerîf Murtaza ile birlikte Ehl-i Sünnet'ten Ebû İshâk el-İsferâyînî (ö. 418/1027)'nin ismi verilmektedir. Bu kaynaklarda Ebû İshâk'ın da sarfe hususunda Nazzâm ile aynı görüşe sahip olduğunu bildirilmektedir.¹⁰ Ancak Kâdî İyâz (ö. 544/1149) Ehl-i Sünnet âlimleri içinde sarfe söylemini İmam Eş'arî'ye nispet etmektedir. Onun beyanına göre İmam Eş'arî, Kur'ân'ın benzerini getirmek gibi bir fiilin kulun takati açısından imkân dâhilinde olduğunu ancak Kur'ân'ın benzerinin getirilemediğini ve getirilemeyeceğini, Allah'ın bundan insanları men ettiği görüşündedir.¹¹

Sünnî ilim adamlarından sarfe hakkında olumlu görüş belirtenler genelde Nazzâm'dan farklı olarak sarfeyi Kur'ân'ın fesahat ve belagati gibi zâtî özellikleriyle birlikte diğer bir i'câz veçhi olarak görmektedirler. Bu yüzden biz bu hususta Ehl-i Sünnet âlimlerini sarfeyi kabul edenler ve etmeyenler diye tasnif etmek yerine sarfeyi bir i'câz veçhi görenler ve sarfeyi reddedenler şeklinde tasnif etmeyi daha uygun buluyoruz.

9 Ebu'l-Hasan Ali. İsa Rummânî, "en-Nüket fi İcâzi'l-Kur'ân", *Selâsü Resâil fi İcâzi'l-Kur'ân* içerisinde tah. Muhammed Halefullah Ahmed, Muhammed Zağlül Selâm, (Kahire: Daru'l-Meârif bi Mısır, ty.), 110.

10 Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî Âmidî, *Ebkâru'l-Efkâr fi Usûli'd-Dîn*, tah. Ahmed Muhammed el-Mehdî, (Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâkati'l-Kavmiyye, 2004), IV, 73-74; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkif*, VIII, 269-270.

11 Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, tah. Ali Muhammed el-Buhârî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1984), I, 373.

2.1. İ'câz veçhi olarak görenler

Sünnî ilim adamlarından sarfeyi bir i'câz veçhi olarak görenler arasında İmâmu'l-Haremeyn Cüveynî (ö. 478/1085), Ragıp İsfehânî (ö. 502?/1108?), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Râzî (ö. 606/1210)'yi sayabiliriz. Buradan itibaren mezkur âlimlerin sarfeyle ilgili görüşlerine değinilecektir.

2.1.1. İmâmu'l-Haremeyn Cüveynî'nin Sarfe Yorumu

Ehl-i Sünnet âlimlerinden sarfeyi Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden biri olarak görenler arasında en net ifadeleri kullanan kişinin Cüveynî olduğunu söyleyebiliriz. *İrşad* adlı eserinde Kur'ân'ın i'câzını onun üslubundaki açıklığa ve dönemin Arap kelimelerinden farklı bir nazma sahip olmasına bağlayan Cüveynî¹², *Akîdetü'n-Nizâmiyye* adlı eserinde ise sarfeyi destekler mahiyette ifadeler kullanmaktadır. Söz konusu eserde ilk olarak mucizenin beşer takatinin ötesinde harikulade bir olay olabileceği gibi muhataplar için mutlak bir işin Allah tarafından engellenmesi ile de olabileceğini, bunun da harikulade bir olay olduğunu beyan ederek sarfeye işaret eder.¹³ Bu hususta ilerleyen sayfalarda Peygamberimizin nübüvvetinin ispatına dair yazdığı bölümde bu görüşünü daha açık ifadelerle yeniden zikreder. O, özetle şunları söylemektedir: Kur'ân, Arap dilinde nazil olmuş ve gerek fesahat gerekse de üslup açısından Kur'ân onların gücünün yeteceği seviyenin ötesinde değildir. Ancak yirmi sene kadar süren meydan okumaya rağmen muhataplar Kur'ân'ın benzerini getirememişlerdir. Yine Peygamberimizin vefatından sonra her ne kadar İslam'da kusur arayanların sayısı artsa ve İslam düşmanlarının arasından Arapça nazım ve nesirle iştiğal edenler olsa da yüzyıllardır Kur'ân'a muaraza edilememiştir. Bu da bütün insanların güç yetirebileceği türden olan bir

12 İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknu'ddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbüri Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd ilâ Kavâti'l-Edille fî Usûli'l-İtikâd*, tah. Muhammed Yûsuf Mûsâ- Ali Abdülmün'im Abdülhamîd, (Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 1950), 349.

13 Cüveynî, *el-Akîdetü'n-Nizâmiyye fî'l-Erkân'l-İslâmiyye*, tah. Muhammed Zâhid el-Kevserî, (Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1992), 63. Buna göre peygamberlerin mucizeleri insanların benzerini yapmaktan aciz olmalarından ibarettir. Dolayısıyla mucize iki şekilde olabilir. Mucize olan olay beşerin kudretine dahil bir şeyi yapmaktan aciz olmaları şeklinde meydana gelebilir ki insanları bu gibi bir fiili işlemekten aciz kılmak Allah'ın fiilidir ve nebîsinin doğruluğuna delâlet eder. Bu nevi mucizeye O, "De ki (Ey Habîbim) Ahiret yurdu Allah nezdinde diğer insanlara değil sadece size mahsus ise; şayet bu sözünüzde doğruyu söylüyorsanız haydi ölümü temenni edin." (Bakara 2/94.) âyetiyle meydan okunan Yahûdilerin ölümü temenni etmekten engellenmeleri misal olarak verilebilir. Mucizenin diğer türü ise ölüyü diriltmek, asanın yılanı dönüşmesi, ağacın konuşması, ayın yarılması gibi insanların benzerini yapmaya güçlerinin yetmediği olaylardır. Bkz. Kâdî İyâz, *Şifâ*, I, 349-350.

şeyin benzerini getirmekten engellendikleri sonucunu ortaya çıkarır. Böyle bir mucize bütün harikulade olayların hepsinden daha açık şekilde maksada delâlet etmektedir.¹⁴ Cüveynî'nin sarfe hakkındaki söz konusu ifadelerinden konuya dair Nazzâm ile aynı görüşe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Kâdî İyâz, Sünnî ulemanın savunduğu sarfe ile Mu'tezile'nin savunduğu sarfe arasında da açık bir farkın olduğunu söylemektedir. Zira Mu'tezile'nin iddia ettiği sarfede Kur'ân'a muaraza etmek beşerin kudretine dâhil şeylerdendir ancak insanlar bundan engellenmişlerdir. Sünnîlerin savunduğu sarfede ise Kur'ân'ın benzerini getirmek insanların güç yetirebileceği cinstendir ancak bu olmamıştır ve olmayacaktır da. Çünkü Allah onları buna muktedir kılmamıştır ve kılmayacaktır.¹⁵ Onun bu sözlerini Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) ve Hafâcî (ö. 1069/1659) şu şekilde açıklamaktadır: İlk görüşe göre Kur'ân'ın benzerini getirmekle meydan okunan Arapların ona denk bir kelimayı getirmeleri mümkündür ancak bundan sarf edilmişlerdir. İkinci görüşe göre ise onların gücünün yeteceği türden bir şey olmasına rağmen benzerini getirmeleri mümkün değildir. Hatta Hafâcî'ye göre Ehl-i Sünnetin savunduğu görüşün sarfe ile alakası yoktur ve Kâdî İyâz'ın bunu sarfe olarak değerlendirmesi gariptir.¹⁶

Görüldüğü üzere Kâdî İyâz, Cüveynî gibi bazı Sünnî âlimlerin sarfe iddialarının Nazzâm'a nispet edilen sarfeden farklı olduğunu belirtmektedir. Onun ifadelerinden anladığımız kadarıyla iki sarfe iddiası arasındaki fark şudur: Sünnî ulemaya göre Kur'ân'ın benzerini getirmekten beşerin kudreti engellenmiştir. Yani tehdidden önce de sonra da beşerin Kur'ân'ın benzerini getirmeleri hiçbir sûrette mümkün değildir. Çünkü beşerin ilâhî kelimeye benzer bir kelimayı getirebilmesi aklen mümkün olsa da onların bu husustaki kudretleri ellerinden alınmıştır. Ancak Nazzâm'a göre sarfe tehdidî âyetleriyle muhatap olan dönemin Araplarının Kur'ân'a muaraza etme temayülleri engellenmesinden ibarettir. Dolayısıyla Nazzâm'ın iddia ettiği sarfeye göre tehdidden önce veya sonra Kur'ân'a denk bir kelimayı söylemesi mümkündür. Nitekim sarfe aleyhine getirilen delillerin bir kısmı bu minvaldedir. Ayrıca Mâverdî (ö. 450/1058) ve Kurtubî (ö. 671/1273)'nin sarfeye hükmedenleri şu iki sınıfa ayırmış olması da bu kanaatimizi destekler mahiyettedir: Sarfe söyleminde bulunanların bir kısmına göre onların benzeri-

14 Cüveynî, *Akîdetü'n-Nizâmiyye*, 72-73.

15 Kâdî İyâz, *Şifâ*, I, 530.

16 Ebu'l-Hasen Nürüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Herevî Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), I, 762; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer Hafâcî, *Nesîmu'r-Riyâd fi Şerhi Şifâ'l-Kâdî İyâd*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), IV, 355.

ni getirmekteki kudretleri engellenmiştir. Dolayısıyla muarazaya kalkışsalar bile bundan aciz olacaklardı. Diğer kısma göre Kur'ân'ın benzerini getirmek güç yetirebilecekleri şeylerden olmasına rağmen onlar muarazadan engellenmişlerdir. Şayet muarazada bulunabilselerdi buna güç yetirebilirlerdi.¹⁷ Aynı şekilde Teftâzânî (ö. 792/1390)'nin konuya dair şu ifadeleri de bunu desteklemektedir: “*Sarfe ya onların kudretlerinin veya arzularının ya da Kur'ân'ın benzerini getirmek için gerekli olan ilimlerin ellerinden alınmasıyla gerçekleşmiştir.*”¹⁸

2.1.2. Râgıp İsfahânî

Sarfenin Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden biri olduğunu ifade eden Sünnî âlimler arasında Râgıb İsfahânî'nin de ismini sayabiliriz. Ona göre Kur'ân'ın i'câzının biri Kur'ân'ın kendisiyle alakalı diğeri ise insanların onunla muarazadan engellenmesinden ibaret iki veçhi vardır. O, Kur'ân'ın zatına ait i'câz veçhinin onun kendine mahsus nazmından kaynaklandığını düşünmektedir. Çünkü Kur'ân diğeri nazım türlerinin hepsinin güzelliklerini kendisinde barındırır ve belîğ bir kimse Kur'ân'dan bir şey işittiği anda onun nazımının alışlagelmiş diğeri nazım çeşitlerinden farklı olduğunu hemen anlar. İnsanların Kur'ân'a muarazadan engellenmesine bağlı i'câz da ona göre oldukça açıktır. Zira Allah Teâla dili oldukça iyi kullanan belagat ehlini Kur'ân'a muaraza etmeye davet ettiğine ve onlar da muarazaya yeltenmediğine göre bu ilahî bir engelin onları engellediğini göstermektedir. Ona göre bütün belîğlerin zahirde Kur'ân'a muarazadan aciz olmalarından ve bâtında da onların bundan engellenmesinden daha büyük bir i'câz olamaz.¹⁹

2.1.3. Gazzâlî

Sünnî ulemadan Kur'ân'ın diğeri i'câz yönlerinin yanında sarfenin de bir i'câz veçhi olabileceğini düşünenler arasında Gazzâlî'yi de sayabiliriz. Gazzâlî, Kur'ân'ın i'câz yönünün onun sahip olduğu Arap kelimada bilinen üsluptan farklı bir üslubu ve hayrete şayan nazmı ile beraber onun fesahati ve ifadelerindeki açıklığı oldu-

17 Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.), I, 33; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, tah. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), I, 120.

18 Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, V, 28.

19 Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 650-651; *Mu'terakü'l-Ekrân fi l'câzi'l-Kur'ân*, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), I, 5-7.

ğunu beyan etmektedir. Bu üstün fesahat ve nazım, beşerin takatinin üzerinde bir mucizedir. Beşerin bu nazım ve fesahati bir araya getirmesi mümkün değildir. Tıpkı Müseylimetül-Kezzâb'ın söylediği nakledilen basit sözler gibi. Bu sözlerin Kur'ân'ın nazmına uygun olsa bile alay konusu olacak kadar fesahatten uzak, zayıf sözler olduğu aşikârdır. Hâlbuki Kur'ân'ın fesahati dönemin Araplarının bile takdirini toplamış ve onlardan bu konuda en ufak bir eleştiri dahi nakledilmemiştir. Kur'ân'ın mucizesinin fesahat ve nazmında olduğunu açıkça beyan eden Gazzâlî, *"Araplar savaşla meşgul oldukları için Kur'ân'a muaraza edememiş olabilirler veya karşılaştıkları afetler yüzünden ona denk bir kelim getirememeleri de muhtemeldir"* sorusunun cevabında sarfenin de icâz veçhi olabileceğini belirtmektedir. Ona göre bu soru akla uygun değildir. Çünkü onlar Kur'ân'ın benzerini getirebilecek olsalar bunu yapmaları gerekirdi. Zira kelamla muaraza kılıçla muarazadan çok daha kolaydır. Diğer taraftan muhatapların Kur'ân'ın benzerini getirememeleri soruda açıklandığı şekilde olsa bile bu da Allah'ın onları engellemesinin neticesidir. Güç yetirilebilen mutat bir şeyin ilahî bir mani ile engellenmesi de en büyük mucizelerdendir. Bu tıpkı bir peygamberin, *"benim nübüvvet iddiamda doğru söylediğimin alameti bugün parmağımı hareket ettirmeme rağmen bu hususta kimsenin benim yaptığının benzerini yapamamasıdır"* demesine ve hiçbir kimsenin o gün söz konusu mevzuda ona muarazada bulunamamasına benzer. Mevzu bahis durum o peygamberin doğru söylediğini gösterir ve onların parmaklarını oynatmaya güç bulamaması da mucizelerin en büyüklerinden olur.²⁰

2.1.4. Fahreddîn Râzî

Sarfeyi Kur'ân'ın icâz vecihleri arasında gören bir diğer Sünnî âlim de Râzî'dir. Ona göre Kur'ân'ın mucize oluşu iki şekilde açıklanabilir. İlk açıklamaya göre Kur'ân ya diğer fasihlerin sözleriyle aynı seviyededir veya onların sözlerinden harikulade sayılmayacak kadar üstündür ya da harikulade olacak seviyede üstündür. İlk iki ihtimal batıl olduğuna göre üçüncü ihtimal yani Kur'ân'ın diğer sözlerden harikulade derecede üstün olması doğru olacaktır. Zira ilk iki ihtimalin batıl olmadığı düşünülürse onların ya bir araya gelerek ya da fert fert Kur'ân'ın bir benzerini getirmiş olmaları gerekirdi. Çünkü Kur'ân'ın benzerini getirmekle meydan okunan kimseler hem Arap dilinin inceliklerini çok iyi bilmekteydiler hem de İslam davetinin önüne geçmekte oldukça istekliyidiler. Dolayısıyla Kur'ân'ın benzerini getirmeleri bu isteklerine ulaşmaların en etkili yoluydu. Buna

20 Gazzâlî, *İktisâd*, 483-484.

rağmen Kur'ân'ın bir benzerini getirememiş olmaları bu hususta aciz olmalarını ve Kur'ân'ın onların kelimelerinden harikulade seviyede daha üstün olmasını gerektirmektedir. İkinci açıklamaya göre ise Kur'ân ya fesahatte i'câz derecesindedir ya da değildir. İlk durumda Kur'ân'ın mucize oluşu açık bir şekilde sabittir. İkinci ihtimalde ise Kur'ân'a muarazada bulunmak mümkündür. Muarazanın mümkün olmasına ve muhatapları bu muarazaya sevk edecek birçok sebep olmasına rağmen Kur'ân'ın benzerini getirememeleri de harikulade bir olaydır ve her durumda Kur'ân'ın mucize oluşu ispat olmaktadır.²¹ Râzî'nin doğruya daha yakın olduğunu beyan ettiği ikinci açıklamadan onun sarfeyi i'câz vecihlerinden biri olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu izahatlarının devamında o, ikinci görüşü niçin tercih ettiğini de şu soruya verdiği cevapta açıklamaktadır: "meydan okumanın yapıldığı 'Onun benzeri bir sûre getirin'²² âyetinde geçen sûre ifadesinin altına Kevser, Asr, Kâfirûn sûreleri de girer. Bu gibi sûrelerin benzerini veya bunlara yakın olan bir kelâmı getirmek ise mümkündür. Bu sûrelerin benzerini getirmek beşer takatinin dışındadır demek bir mükâberedir²³ ki bu türlü mükâbereler dinde töhmete sebep olur." Râzî, bu soruya aynı nedenle ikinci açıklamayı tercih ettiğini belirterek cevap vermektedir. Özetle şayet bu sûreler fesahatte i'câz derecesinde iseler zaten maksat hâsıl olmuş demektir. Aksi halde onların Kur'ân'a muaraza etmek için şiddetli arzuları olmasına rağmen muarazadan imtina edişleri de mucizedir. Dolayısıyla her iki durumda da mucize meydana gelmiş olacaktır.²⁴ Râzî, bu görüşünü yine tehad-dinin söz konusu olduğu قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ الْفَرَّانِ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا / "De ki; And olsun eğer insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar birbirlerine yardımcı olsalar bile elbet onun bir benzerini getiremezler"²⁵ âyetinin tefsirinde de benzer ifadelerle tekrarlamaktadır.²⁶

Öte yandan Râzî, i'câzu'l-Kur'ân'a dair kaleme almış olduğu *Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İcâz* adlı eserinde Nazzam'ın sarfe görüşünün batıl olduğunu söylemekte ve bu hususta bazı deliller zikretmektedir. Buna göre şayet Arapların Kur'ân'a

21 Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, I, 126-127.

22 Bakara 2/23.

23 Tartışma çeşitlerinden biri olan mükâbere, kişinin kendi sözünün yanlış, karşısındakinin ise doğru olduğunu bilmesine rağmen karşısındaki ile tartışması demektir. Bkz. Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 849.

24 Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, II, 128.

25 İsrâ 17/88.

26 Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XXI, 55.

muarazadan aciz kalmaları aslında buna muktedir olmalarına rağmen Allah'ın onları aciz kılması sebebiyle olsaydı o zaman onlar Kur'ân'ın fesahatini büyük görmezlerdi. Aksine onların bütün hayreti yapabilecekleri bir işten aciz bırakılmalarına yönelik olurdu. Ayrıca onların sözleri Kur'ân fesahatiyle onlara meydan okumadan önce Kur'ân'a bu noktada yakın olsaydı bu sözle ona muarazada bulunmaları gerekirdi ki böyle bir şey vuku bulmamıştır. Yine daha önceden bilmiş oldukları fesahate dair üslupları kısa bir süre içerisinde unutmaları onların akıllarını kaybettiklerini gösterir. Tehaddîden sonra Arapların akıllarını kaybetmedikleri malum olduğuna göre Nazzâm'ın sarfe iddiası batıl demektir.²⁷ Görüldüğü üzere Râzî'nin yönelttiği eleştirilerden ilk ikisi Nazzâm'ın savunduğu sarfeye müteveccih iken son eleştiri Şerif Murtazâ'nın savunduğu sarfe anlayışıyla ilgilidir.

2.2. Sarfeyi Reddedenler:

Ehl-i Sünnet âlimleri arasında birçok önemli şahıs sarfeyi açık bir dille reddetmişler ve sarfenin söz konusu olamayacağına dair farklı deliller getirmişlerdir. Söz konusu ilim adamları arasında Hattâbî (ö. 388/998), Bâkılânî (ö. 403/1013), Abdülkâhir Cürcânî (ö. 471/1078-79), Kurtubî, Zerkeşî (ö. 794/1392) ve Suyûtî'nin (ö. 911/1505) isimleri zikredilebilir.

2.2.1. Hattâbî

Ehl-i Sünnet âlimleri arasında sarfeyi reddedenlerin başında Hattâbî'nin ismini sayabiliriz. O, şu âyetin sarfeyi reddettiğini belirtmektedir: *قُلْ لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا* / "De ki; And olsun eğer insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar birbirlerine yardımcı olsalar bile elbet onun bir benzerini getiremezler"²⁸. Şöyle ki: âyeti kerimede Kur'ân'ın benzerini getirmenin yolunun ciddi çalışmak, hazırlık yapmak ve bunun için toplanıp bir araya gelmek olduğuna işaret etmektedir. Hâlbuki sarfe söylemi buna uygun değildir. Bu da Kur'ân'ın i'câzının sarfeden dolayı olmadığına delalet etmektedir.²⁹

27 Râzî, *Nihâyetü'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İcâz*, tah. Nasrullah Hacimüftüoğlu, (Beyrut: Dâr Sâdır, 2004), 26-27.

28 İsrâ 17/88.

29 Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb Hattâbî, "Beyânu İcâzi'l-Kur'ân" *Selâsu Resâil fi İcâzi'l-Kur'ân* içerisinde, tah. Muhammed Halefullah Ahmed, Muhammed Zağlül

2.2.2. Bâkıllânî

Sarfeye karşı çıkan bir diğer Sünnî âlim Bâkıllânî'nin konuya dair görüşleri şu şekildedir: Eğer Kur'ân bizim dediğimiz gibi nazmı açısından mucize olmasaydı da onun mucizesi insanların benzerini getirmekten engellenmeleri ve bu konudaki arzularının çevrilmesi ile olsaydı, o zaman Kur'ân'ın benzersiz bir nazım ve fesahate sahip olması gereksiz olurdu. Zira fesahat ve belagatten uzak bir kelamın benzerini getirmekten engellenmeleri daha açık bir mucize olurdu.³⁰

Yeri gelmişken burada sözlerinden sarfeyi savunduğu anlaşılan İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) sarfe aleyhindeki ulemaya yönelttiği tenkitleri de zikretmek ve bu husustaki görüşlerini değerlendirmek uygun olacaktır. O'na göre sarfe söz konusu olsa Kur'ân'ın üstün bir fesahat ve belagate sahip olmasının gereksiz olacağı aksine fasih ve belîğ olmayan bir kelama karşı muarazadan engellenmenin daha açık bir mucize olacağı şeklindeki delil birçok yönden oldukça zayıftır. Öncelikle İbn Hazm'a göre bu iddia delilsiz bir iddiadır ve kendiyi çelişmektedir. Çünkü sarfeyi reddedenlerin iddia ettiği gibi Kur'ân'ın belagat mertebelerinin en üstünü olması mucize olması için yeterli değildir. Aksi halde herhangi bir tabakanın en üstünü olan her kimse için de aynı şey söz konusu olurdu. İkinci olarak sarfe karşıtlarının bu delili Allah'ı fiillerinde hesaba çekmek demektir. Onun hakkında kulları niye bu nazımla aciz bıraktın da bunu başka bir nazımla yapmadın denilemez. Tıpkı niçin bu resulü gönderdin de başkasını göndermedin veya neden Hz. Mûsâ'nın asasını yılanı çevirdin de aslana çevirmedin denemeyeceği gibi. Üçüncü olarak ona göre bu durumda sarfe karşıtlarının "*i'câz bütün dillerdeki bir kelamda olsaydı da böylece Arap da Acem de kelamın mucize oluşunu aynı seviyede anlardı*" demeleri de gerekirdi. Zira Arap olmayanlar Kur'ân'ın i'câzını ancak Arapların haber vermesiyle bilebilirler. Nihayetinde o zikrettiği bu üç itiraz ile sarfe karşıtlarının karmaşık ve zayıf sözlerinin batıl olduğunu beyan etmektedir.³¹

Ancak kanaatimizce İbn Hazm'ın söz konusu itirazları da yerinde değildir. Zira Kur'ân'ın i'câzının onun fesahat ve belagatin en üstün seviyesinde olması nedeniyle olduğunu söyleyenler bu ifadeyi kullanırken Kur'ân'ın fesahat ve belagatinin beşer takatinin üstünde bir seviyede olduğunu kastetmektedirler. Dolayısıyla herhangi bir tabakada en üstün olan için de i'câzın söz konusu olması gerekliliği

Selâm, (Kahire: Daru'l-Meârif bi Mısır, ty.), 23.

30 Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî Bâkıllânî, *I'câzu'l-Kur'ân*, tah. Seyyid Ahmed Sakar, (Mısır: Dâru'l-Meârif, ty.), 42.

31 Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saïd el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*, (yy.: Mektebetüs-Selâmi'l-Âlemiyye, ty.), III, 11.

Kur'ân'ın i'câzının fesahat, belagat ve nazmında olduğunu iddia edenlerin aleyhine delil olamaz. Öte yandan söz konusu delilin Allah'ı fiillerinde hesaba çekmek olduğunu söylemek de kanaatimizce doğru değildir. Zira bu delil özellikle Nazâm'ın iddia ettiği sarfe söyleminin tabiî neticesidir. Âlûsî şu sözleriyle bunu net bir şekilde ifade etmektedir: *"Meydan okumanın bütün Araplara karşı Kur'ân ile olduğu muhakkaktır. Şayet i'câz sarfe ile olsaydı o zaman herkese nispetle sarfenin tahakkuk etmesi gerektiğinden dolayı herkese göre sarfe normalin dışında (hârikulade) olmalıdır. O halde Kur'ân'ın benzeri bir kelam getirmek normal âdete dâhil bir şey olurdu. Hâlbuki herkes için normal olan fasih kelam olamaz. Aksine normal olan fasih olmayandır. O zaman Kur'ân'ın da fasih olmaması gerekmektedir. Ancak durum böyle değildir."*³² Bununla birlikte Bâkîllânî'nin sarfenin batıl olduğuna dair getirdiği şu delil de benzer mahiyettedir: Sarfe iddiasında bulunanların dediği gibi Kur'ân'a muaraza etmek aslında mümkün olsaydı ve ilahî bir engelleme sebebiyle benzeri getirilememiş olsaydı o halde mucize olan kelam olmaz aksine söz konusu engelleme mucize olurdu. Bu da Kur'ân'ın haddi zatında diğer kelimelerden bir üstünlüğünün olmadığı anlamına gelirdi.³³ İbn Hazm'ın son itirazı da sarfe karşıtlarının getirdiği zikri geçen delilin Allah'ı fiillerinde hesaba çekmek anlamına geldiği ön kabulüne dayandığı için yersizdir. Nitekim sarfeyi reddeden ve Kur'ân'ın i'câzını onun fesahat ve belagatteki üstünlüğünde arayanlar mucizeyi herkesin aynı seviyede idrak etmesi gerektiği iddiasında bulunmamaktadırlar.

Yine Bâkîllânî'ye göre Kur'ân'ın benzerini getirmekle meydan okunan Arapların bundan aciz olmaları iddia edildiği gibi ilahî bir engelleme sebebiyle olsaydı o dönemdeki Araplardan öncekilerin fesahat, belagat ve nazım açısından Kur'ân'a denk bir kelam getirmekten engellenmemiş olmaları iktiza ederdi. Zira onlara meydan okunmamış ve Kur'ân'ın benzerini getirmek noktasındaki hüccet onlar için bağlayıcı olmamıştır. Onlardan önce de Kur'ân'a benzer bir kelam var olmadığına göre sarfe iddiasında bulunanların görüşü batıldır.³⁴

2.2.3. Abdülkâhir Cürcânî

Sünnî âlimlerden sarfeyi en ciddi şekilde reddedenin Abdülkâhir Cürcânî olduğu söylenebilir. O, sarfe iddiasında bulunanların Kur'ân'ın meydan okumasının Kur'ân'ın manalarının lafzına ve nazmına benzer şekilde ifade edilmesinde oldu-

32 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 157.

33 Bâkîllânî, *İcâzu'l-Kur'ân*, 43.

34 Bâkîllânî, *İcâzu'l-Kur'ân*, 42.

ğunu; mutlak bir meydan okuma olmadığını ve diledikleri anlamlarda muhayyer bırakılmadıklarını zannettikleri için bu sözü söylediklerini belirtir. Aksi halde bu görüş akıllı bir kimsenin iddia edeceği bir şey değildir. Çünkü bu durum Arapların belağat, beyan ve nazımda hallerinin geriye gittiği, kabiliyet ve zihinlerinin eksildiği ve daha önce yapabildikleri birçok şeyi yapamaz hale geldikleri anlamına gelir. Yine bu onların şiirlerinin, hitaplarının ve hatta bütün sözlerinin bundan önce onlardan işitilenlere nispetle eksik olması ve Hz. Peygamberi öven, müşrikleri yeren şairlerin şiirlerinin de cahiliyye zamanlarında yazdıkları şiirlerinden daha zayıf olması sonucunu doğurur. Bu takdirde Hz. Peygamber'in şair Hassan b. Sâbit'e (ö. 60/680 [?]) "*Söyle! Ruhu'l-Kuds yanındadır*"³⁵ buyurduğuna dair rivayette şüphe olmalıdır. Çünkü bu takdirde Hz. Hassân'ın Allah tarafından yardıma mazhar olmaması gerekir.³⁶

Abdülkâhîr Cürcânî, bu hususta Arapların fesahat kabiliyetlerinde ortaya çıkan eksikliği fark etmemiş olma ihtimalini de değerlendirir. Ona göre böyle bir ihtimal de söz konusu olamaz; çünkü bu durumda mucize hedefine ulaşmamış olacaktır. Zira Arapların Kur'ân'ın meydan okumasından önce sahip olduklarını bildikleri fesahati kaybetmeleri ve bu kabiliyeti kaybetmelerine rağmen kayıplarının farkında olmamaları arasında bir fark yoktur. Ayrıca meydan okumadan sonraki kelimelerinin öncekinden daha kâsır olduğunu bilmeyenlerin Kur'ân nazımının onların tehadîden önceki ve sonraki nazımlarından daha üstün olduğunu bilmeleri de mümkün değildir. Hâlbuki sarfeyi iddia edenlere göre onlar tehadîden önce Kur'ân'ın nazmına denk bir kelam getirmeye muktedirlerdi. Nihayetinde Kur'ân'ın üstünlüğünü anlayamadıkları zaman benzerinin getirilemeyeceğini de bilemeyeceklerdir ve dolayısıyla bu durum onların aleyhine bir hüccet olmayacaktır. Bu takdirde mucize de söz konusu olmayacaktır.³⁷

Yine Cürcânî'ye göre sarfe söylemi diğer Araplarda olduğu gibi Peygamber Efendimizin de fesahatinin noksan hale geldiği, kabiliyetinin gerilediği anlamına gelecektir ya da bu söylem Peygamberimizin zaten dönemin Araplarından fesahat hususunda geride olduğunu söylemeyi gerektirir ki her ikisi de yanlıştır.³⁸

35 Buhârî, *Bed'ü'l-Halk*/6, 795; el-Meğâzî/30, 1012-1013; el-Edeb/91, 1537; Müslim, *Fadâilü's-Sahâbe*/34, 1162. Buhârî ve Müslim'deki rivayet: "*Onları (müşrikleri) hicv et! Cebrail seninle beraberdir.*" şeklindedir.

36 Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdîrrahmân b. Muhammed Cürcânî, "*er-Risâletü's-Şâfiye*", *Selâsü Resâil fi İcâzi'l-Kur'ân* içerisinde, tah. Muhammed Halefullah Ahmed, Muhammed Zağlûl Selâm, (Kahire: Daru'l-Meârif bi Mısır, ty.), 146.

37 Abdülkâhîr Cürcânî, *Risâletü's-Şâfiye*, 147.

38 Abdülkâhîr Cürcânî, *Risâletü's-Şâfiye*, 148.

Öte yandan Kur'ân'ın meydan okuduğu müşrikler onun benzerini getirebilecek-ken bundan engellendilerse bunu kendilerinde fark etmeleri gerekir. Bunu fark etmiş olsalardı hakkında bir söz nakledilirdi, birçok hususta yaptıkları gibi bunun sihir olduğunu iddia ederlerdi. En azından kendi aralarında bu husustan bahse-derlerdi. İşte bu ihtimallere dair elimizde bir tek rivayet dahi olmadığına göre sarfeden bahsetmek mümkün değildir.³⁹

Ayrıca Cürcânî'ye göre tehdî âyetlerinin kendisi sarfenin olmayacağını ifade etmektedir. Çünkü Kur'ân'ın benzerini getirmeye aslında muktedir olmalarına rağmen güçleri elinden alınan bir topluluğa "*onun benzerini getiremezsiniz, hatta hepiniz bir araya gelseniz ve bu hususta yardımlaşsanız dahi...*" şeklinde bir meydan okuma yapılması uygun olmaz.⁴⁰

Cürcânî'nin sarfe aleyhine getirdiği delillerden biri de şudur: Kur'ân'a muaraza edilememesi Kur'ân'ın kendisinin mucize olmasından değil de benzerini getirmekten insanların arzularının döndürülmesinden ve daha önce kolaylıkla yaptıkları bir işi yapmaktan engellenmelerinden dolayı olsaydı o halde dönemin Arapları tarafından Kur'ân'ın tazim edilmemesi gerekirdi. Yine Kur'ân'ın üstünlüğüne delalet eden "*Onda büyük bir zarafet ve lezzet var. Altı suyu çok olan bir nehir, üstü meyve veren bir ağaçtır*" gibi ifadelerin onlardan sadır olmaması gerekirdi. Aksine hayretlerinin sonradan karşılaştıkları acziyet ve önceden kolayca yaptıkları bir şeyi artık yapamaz hâle gelmeleri sebebiyle olması gerekirdi. Mesela bir nebi "*benim mucizem şu anda elimi başıma koymam ama sizin bunu yapmaktan engellenmenizdir*" dese ve olay tam olarak dediği gibi meydana gelse burada o peygamberin kavminin şaşkınlığı elbette ki peygamberin elini başına koymasından değil; kendilerinin ellerini başına koyamamalarından ileri gelecektir.⁴¹ Daha önce de belirttiğimiz gibi sarfeye olumlu yaklaşan âlimler tarafından mutad bir işin ilâhî bir müdahale ile engellenmesinin de mucize olacağına dair yukarıdaki misale benzer misaller getirilmiştir. Ancak Cürcânî bu bakış açısının Kur'ân'ın icâzına tatbik edilmesinin mümkün olmadığı kanaatindedir. Dolayısıyla onun fesa- hat, belagat ve nazmının yanında sarfenin de Kur'ân'ın bir başka icâz yönünü ifade ettiği görüşüne karşı çıktığını söyleyebiliriz.

39 Abdülkâhir Cürcânî, *Risâletü's-Şâfiye*, 148-149.

40 Abdülkâhir Cürcânî, *Risâletü's-Şâfiye*, 149.

41 Abdülkâhir Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz*, (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, h.1375), 390-391; *Risâletü's-Şâfiye*, 151-152.

2.2.4. Kurtubî

Sarfeye karşı çıkan bir başka Sünnî âlim Kurtubî'nin konuya dair görüşleri özetle şu şekildedir: Kur'ân'ın i'câzı ile ilgili olarak on birinci bir vecih daha vardır ki; o da Nazzam ve bazı Kaderiyye ehlinin söylediği i'câz'ın vechi muarazadan men edilmeleri ve benzerini getirmekle meydan okunmaları zamanında engellenmeleridir. Kur'ân'ın zatı değil; bu engellenme ve men mucizedir. Allah Teâlâ benzer bir sûre getirmekte meydan okurken onların arzularını da Kur'ân'a muarazadan çevirmiştir. Bu yanlış bir görüştür. Çünkü muhalifin ortaya çıkmasından önce ümmet Kur'ân'ın mucize olduğunda icma etmişlerdir. Şayet bu engelleme ve çevirme mucize olsa Kur'ân mucize olmaktan çıkar ki bu da icmaya muhalefet demektir. Öyleyse Kur'ân'ın kendisi mucizedir. Çünkü onun fesahat ve belagati harikuladedir ve bu vecihte bir kelam asla bulunmamıştır. Kur'ân onlar tarafından mutad ve alışılmış bir kelam olmadığına göre bu durum engelleme ve çevirmenin mucize olmadığını gösterir.⁴²

2.2.5. Zerkeşî ve Suyûtî

Her iki âlime göre de sarfe, "Deki; insanlar ve cinler bir araya gelse..."⁴³ âyetinin deliliyle fasid bir iddiadır. Zira bu âyet güçleri olmasına rağmen aciz olmalarına delalet eder. Şayet güçleri ellerinden alınmış olsa bir araya gelmelerinin bir faydası yoktur. Çünkü bu durumda bir araya gelmeleri ölülerin toplanmasına benzer ki, ölülerin acizliği kayda değer bir şey değildir. Ayrıca i'câzın Kur'ân'a isnad edilmesinde icma vardır. Kendisinde aciz bırakma vasfı yokken Kur'ân nasıl mu'ciz olabilir? Aksine sarfeyi savunanlara göre benzerini getirme kudretini ellerinden almış olması hasebiyle mu'ciz olan Allah'tır. Yine sarfeye hükmetmek meydan okuma zamanının sona ermesiyle i'câzın da sona ermesi ve Kur'ân'ın i'câz sıfatının kalmamasını gerektirir. Bu da Rasulullâh'ın en büyük mucizesinin bâki olmasına ve Kur'ân'dan başka bâki bir mucizenin bulunmadığına yönelik icmâya aykırıdır.⁴⁴

42 Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I, 119.

43 İsrâ 17/88.

44 Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî eş-Şâfiî Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, tah. Yusuf Abdurrahmân Maraşlı vd., (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1990), II, 226-227; Suyûtî, *el-Itkân*, 647-648.

Sonuç

Mu'tezile içerisinde ortaya çıkan sarfe nazariyesi Ehl-i Sünnet âlimleri arasında olumlu veya olumsuz şekilde karşılık bulmuştur. Ancak Sünnî âlimlerden konuya olumlu yaklaşanlar dahi sarfeyi Nazzâm'ın iddia ettiğinden farklı şekilde tanımlamışlardır. Genel olarak Sünnî âlimler Kur'ân'ın mucizesinin onun dengi olmayan fesahat, belagat ve nazmı ile ilgili olduğunda ittifak etmişlerdir. Ehl-i Sünnet arasında sarfeye müspet yaklaşanlar genellikle sarfeyi Kur'ân'ın kendine mahsus söz konusu i'câz yönlerinin yanında bir başka i'câz veçhi olarak görmektedirler. Bu anlamda Ehl-i Sünnetten sarfenin de i'câz veçhi olabileceğini düşünenlerin sarfe yaklaşımı Nazzâm'ın iddiasından ziyade Rummânî'nin sarfe düşüncesine çok daha yakındır. Özellikle Gazzâlî ve Râzî'nin konuya dair ibarelerinden bu durum net bir şekilde anlaşılmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ehl-i Sünnet âlimlerinden sadece Cüveynî, Nazzâm'ın ortaya attığı sarfe iddiasıyla yakınlık gösteren ifadeler kullanmaktadır. Ne var ki o dahi bir yandan *el-Akîdetü'n-Nizâmiyye* adlı eserinde sarfeye olumlu yaklaşırken, *el-İrşâd* eserinde i'câzı fesahat, belagat ve nazım gibi Kur'ân'ın zâtî özelliklerinde aramaktadır. Bu durumu Cüveynî'nin görüşünden rucû ettiği şeklinde değerlendirmek mümkün olsa da -Kâdî İyaz'ın izahatlarından da anlaşılacağı üzere- Cüveynî'nin ve sarfeye olumlu yaklaşan diğer Sünnî âlimlerin sarfeye yüklediği anlamın Nazzâm'ın iddia ettiği sarfedenden tamamen farklı olduğu şeklinde de değerlendirilebilir.

Ehl-i Sünnet âlimlerinin büyük çoğunluğu ise sarfeyi farklı deliller getirerek reddetmektedirler. Söz konusu delillerin birçoğu Kur'ân'ın meydan okumasına muhatap olan cahiliyye Araplarının onun fesahat ve belagati karşısında şaşkınlık içine düşmüş olmaları, i'câzın Kur'ân'a ait bir sıfat olmasında ulemanın ittifakının bulunması ve sarfenin tehdî âyetleriyle bağdaşmaması gibi esaslar üzerine bina edilmiştir. Hâsılı meylin engellenmesi veya ilmin engellenmesi ya da kudretin engellenmesi suretlerinden hangi surette anlaşılırsa anlaşılсын sarfe karşıtları tarafından ortaya konulan deliller, sarfe nazariyesi önünde izah edilmesi gereken noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra bir kısım Sünnî âlim tarafından sarfe bir i'câz veçhi olarak görülmüş olmasına rağmen cumhurun sarfeye muhalif olması da sarfe düşüncesine ihtiyatla yaklaşılmasını gerektirmektedir.

Kaynakça

- Abdülkâhir Cürçânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdîrahmân b. Muhammed. “er-Risâletü’ş-Şâfiye”. *Selâsu Resâil fi İ’câzi’l-Kur’ân* içerisinde. tah. Muhammed Halefullah Ahmed, Muhammed Zağlûl Selâm. Kahire: Daru’l-Meârif bi Mısır, ty.
- . *Delâilü’l-İ’câz*. Kahire: Mektebetü’l-Hancî, h.1375.
- Ali el-Kârî, Ebu’l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Şerhu’ş-Şifâ*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2001.
- Âlûsî, Şihâbuddîn Ebu’s-Senâ Mahmûd b. Abdillâh el-Bağdâdî. *Ruhu’l-Meânî fi Tefsiri’l-Kur’ânî’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2010.
- Âmidî, Seyfuddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa’lebî. *Ebkârü’l-Eşkâr fi Usûli’d-Dîn* tah. Ahmed Muhammed el-Mehdî. Kahire: Dâru’l-Kütüb ve’l-Vesâkati’l-Kavmiyye, 2004.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed. *el-Fark Beyne’l-Fırak ve Beyânü’l-Fırakati’n-Nâciye Minhüm*. Kahire: Mektebetü İbn Sînâ, ty.
- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî. *İ’câzu’l-Kur’ân*. tah. Seyyid Ahmed Sakar. Mısır: Dâru’l-Meârif, ty.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fî. *Sahîhu’l-Buhârî*. Beyrut: Dâr İbn Kesîr, 2002.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *Kitâbu’l-Hayevân*. tah. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1966.
- Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâi en-Nisâbüri. *el-Akîdetü’n-Nizâmiyye fi’l-Erkânî’l-İslâmiyye*. tah. Muhammed Zâhid el-Kevserî. Mısır: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türâs, 1992.
- . *Kitâbu’l-İrşâd ilâ Kavâtu’l-Edile fi Usûli’l-İ’tikâd*. tah. Muhammed Yûsuf Mûsâ-Ali Abdül-mün’im Abdülhamîd. Mısır: Mektebetü’l-Hancî, 1950.
- Ebu’l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî. *el-Külliyât*. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1998.
- Eş’arî, Ebü’l-Hasen Alî b. İsmâil. *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfî’l-Musallîn*. tah. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1990.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *el-İktisâd fi’l-İ’tikâd*. Kahire: Dâru’l-Beşâir, 2008.
- Hafâcî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer. *Nesîmu’r-Riyâd fi Şerhi Şifâi’l-Kâdî İyâd*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2001.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb. “Beyânü İ’câzi’l-Kur’ân”. *Selâsu Resâil fi İ’câzi’l-Kur’ân* içerisinde. tah. Muhammed Halefullah Ahmed, Muhammed Zağlûl Selâm. Kahire: Daru’l-Meârif bi Mısır, ty.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Fasl fi’l-Milel ve’l-Ehvâ ve’n-Nihal*. yy.: Mektebetü’s-Selâmi’l-Âlemiyye, ty.
- Kâdî İyâz, Ebü’l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *eş-Şifâ bi Ta’rifî Hukûki’l-Mustafâ* tah. Alî Muhammed el-Buhârî. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-Arabî, 1984.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’ân*. tah. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2006.

- Mâverdü, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-Uyûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîhu'l-Müslim*. Riyad: Dâr Taybe, h.1426.
- Müslim, Mustafa. *Mebâhisfi'l-câzi'l-Kur'ân*. Riyad: Dâru'l-Müslim, 1996.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-Gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- . *Nihâyetü'l-Îcâz fi Dirâyeti'l-I'câz*. tah. Nasrullah Hacımüftüoğlu. Beyrut: Dâr Sâdır, 2004.
- Rummânî, Ebu'l-Hasan Ali. İsa. “en-Nüket fi'l-câzi'l-Kur'ân”. *Selâsü Resâil fi'l-câzi'l-Kur'ân* içerisinde. tah. Muhammed Halefullah Ahmed, Muhammed Zağlûl Selâm. Kahire: Daru'l-Meârif bi Mısır, ty.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kurân*. Beyrut: Müessesetü'r-Rîsâle, 2008.
- . *Mu'terakü'l-Ekrân fi'l-câzi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdillâh. *Şerhu'l-Makâsîd*. tah. Abdurrahmân Umeyre. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1998.
- Tibî, Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh. *Futûhu'l-Gayb fi'l-Keşfan Kinâi'r-Rayb*. Dubai: Câizetü Dübeyyi'd-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2013.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî eş-Şâfiî. *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. tah. Yusuf Abdurrahmân Maraşlı vd. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1990.

